שיחה לפרשת בא -
מצות תפילין

מפי הרב חיים אידלס

לעילוי נשמת

צפורה (אנגלמן) **בת אשר זליג וביילה צירל ז"ל**

הרב אברהם יהושע (צוקרמן) **בן אריה זצ"ל**

מעלת התפילין

בסוף פרשת בא נאמר "והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוצאך ה' ממצרים" (שמות יג ט). מצות תפילין מיוחדת היא מכל שאר מצוות עשה בכך שמי שלא מניח תפילין מקבל תואר מיוחד - "קרקפתא דלא מנח תפילין" והוא בכלל "פושעי ישראל בגופן" (ראש השנה יז.). מדוע דווקא מצוה זו קיבלה יחס כל כך מחמיר, עד כדי תיוג המזלזל בה כ'פושע ישראל בגופו'.

אומרת הגמרא (קידושין לה.): "(אמר) רב אחא בר יעקב: אמר קרא (-הפסוק): "והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך", הוקשה כל התורה כולה לתפילין, מה תפילין מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות, אף כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות". עוד למדו חכמים מפסוק זה שהמניח תפילין הוא כעוסק בכל התורה כולה, שהוקשה לתפילין.

שני דינים יחודיים ישנם במצות תפילין: הנחת תפילין מצריכה גוף נקי, ואין מחנכים בהם את הקטנים למצוות כבשאר המצוות האחרות. בכל מצוה אנו בוחנים את מידת הבנתו של הילד, ובהתאם לכך אנו מתחילים לחנכו בקיומה. אמנם כיוון שתפילין מצריכות גוף נקי, אנו חוששים שמא לא ישמור על גופו כראוי ולכן לא מחנכים אותו אלא סמוך להגעתו לגיל מצוות.

גוף נקי הוא תנאי עיקרי להנחת תפילין. אלמלא היינו יכולים לשמור על גוף נקי במשך כל היום היינו יכולים להניח תפילין כל היום כולו, כפי שנהגו חכמים בזמן הגמרא. אלא שמופיע באגרת רב שרירא גאון, שמשום שאיננו זהירים בכך ביטלו את הנחת התפילין במשך כל היום. מדוע זכו התפילין להקפדה כה חמורה של גוף נקי?

חז"ל למדו ממה שנאמר "למען תהיה תורת ה' בפיך" ש"לא הוכשרו במלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד... מן המותר בפיך" (שבת כח:). גם דין זה מצריך ביאור, הלא אין אנו אוכלים את התפילין, ומדוע עורם צריך להיות מבהמה הראויה לאכילה? ואם הבהמה לא נשחטה כראוי, כגון שנתנבלה בשחיטה או התגלתה כטריפה, כך שאין היא ראויה לאכילה ובכל זאת כשר עורה לתפילין, שהעיקר שהבמה תהיה מין הכשר לאכילה ולא שדווקא אותה הבהמה תהיה כשרה.

דין זה של "המותר בפיך" מלמד אותנו לא רק לדין תפילין כי אם לכל התורה כולה. כדוגמא, פוסק מרן השלחן ערוך (אבן העזר קסט יז): "יש אומרים שלכתחילה עושין אותו (את הנעל למצות חליצה) מעור בהמה טהורה", והוסיף הרמ"א: "גם הרצועות והקרסים שבו, גם רצועות התפירה, וכן נוהגין". וכן כתב בדין שופר: "שופר מבהמה טמאה פסול" (אורח חיים תקפו א). מהשלכת דין תפילין על כל התורה אנו לומדים את כובד משקלה וגודלה המיוחד. ממילא עלינו לברר מה כה מייחד מצוה זו.

"וקשרתם"

מצות תפילין נבדלת מכל המצוות בכך שאנו מצווים לקשרה על גופנו. אין פעולת המצוה דומה לשאר המצוות בהם אנו עושים פעולה מסוימת בלבד, כנטילת הלולב או קביעת מזוזה. כאן ישנה מצוה הנקשרת לגופנו, ביטוי חיצוני של קשר המצוה אל גופנו. עניין זה מתבטא באופן מיוחד גם בנוסח הברכה "להניח תפילין". איננו מברכים על הקשר, אלא על ההנחה, לבטא שפעולת הקשר היא הגורם המסייע לעיקר העניין שהוא מה שהתפילין יהיו מונחים עלינו ולא יזוזו מאיתנו כלל. זהו גם אופן הקשירה שבה עושים את המצוה, דווקא באופן שיהיה מהודק אל גופנו עד שיהיה מונח עליו כראוי.

כתוב ב'לשם יחוד' שחובר על ידי המקובלים, וכן מופיע בלשון מרן השלחן ערוך (אורח חיים כה ה), שקשירת תפילין של יד כנגד הלב באה לשעבד את הלב לעבודת ה', והנחת תפילין של ראש באה לשעבד את המחשבות, שהוא משכן השכל. שואל רבנו האר"י ז"ל מדוע בתפילין של ראש הפרשיות כתובות בארבעה קלפים שונים ומונחים בארבעה בתים נפרדים, בעוד תפילין של יד בית אחד וקלף אחד. ויישב כי מצות תפילין באה לשעבד את כל חושנו אל הקב"ה יתברך שמו. מתוך חמשת החושים מרוכזים ארבעה בראשנו: הראיה, השמיעה, הטעם והריח, ולכן עליו מניחים ארבעה בתים נפרדים. אמנם חוש המישוש קשור בעיקרו אל היד, וכנגדו מניחים קלף אחד. מכאן למדים אנו עוד הפעם שעיקר מצות תפילין הוא שעבוד גופו וכחותיו הגשמיים של האדם לעבודת ה'.

זהו היחוד של מצות תפילין. כל מצוות התורה השונות הן פעולת מצוה שנעשה על ידי גופו של אדם, באכילת מצוה או בנטילת לולב. אמנם ישנו קשר מסוים בין חפץ המצוה לבין גופו של אדם, אך אין גופו נקשר עם חפץ המצוה להיות לאחדים. לעומת זאת, בהנחת התפילין אנו מקדשים את הגוף עצמו, וקושרים אותו עם המצוה עצמה.

בעלי החסידות מבארים כי בדרך כלל בקיום המצוות גוף האדם נחשב ל'גברא', הוה אומר הישות המחויבת במצוה, ואותו הגברא מחויב לעשות מצוה ב'חפצא', באותו אובייקט המצוה. בתפילין, לעומת זאת, ה'גברא' לא משתמש ב'חפצא', אלא קושר עצמו בו. הזרוע והראש עצמם הופכים למצוה. לכן מצוה זו היא המבטאת את זכות קיומו של האדם בגוף גשמי בעולמו של הקב"ה, עד אשר נהיה גופו מאוחד עם הקדושה.

לכן אדם שלא מניח תפילין אינו אדם שלא קיים אחת מן המצוות, אלא גופו הוא גוף אחר, 'קרקפתא דלא מנח תפילין', גוף יהודי שלא נקשר ונכרך אל המצוה. יש כאן חסרון בכח הרוחני של החומר שלא נתקדש. זהו השוני בין קיום מצוה עם הגוף לקיום מצוה בגוף עצמו.

דיני תפילין - תנאי קשר האדם בבוראו

על כן הזהירה אותנו התורה בזהירות יתירה של שמירת גוף נקי טרם הנחת תפילין, משום שהגוף צריך להניב את הקדושה, ועל מנת לעשות כן צריך הוא להיות ראוי לכך בנקיון מיוחד. הנקיון הוא המכשיר את הגוף לשעבוד כל החושים אל הקב"ה.

לכן נמשלה מצוה זו לכל התורה כולה. שעל ידי הנחת תפילין, הקשר הרוחני השלם הזה של כל גופו ואישיותו של האדם כלפי מעלה, הוא המכשיר את האדם להיות בקדושה וחיבור עם הקב"ה. ועכשיו על ידי הקישור הזה יש בכוחו לזכות לכל התורה כולה ולקיים את כל מצוותיה ביתר שאת.

כשם שמצוה זו זקוקה לגוף נקי, כך זקוקה היא לחומרים הנקיים והטהורים ביותר, ולכן זקוקים אנו להכנת התפילין דווקא ממין טהור. הגוף שלנו מוגבל הוא, יש בו עליות וירידות, יש מצבי חולי ובלות, ולכן אפילו אם אותו מין טהור ממנו הוכנו התפילין התנבל או נטרף חלילה, בכל זאת יש לו מקום לשמש ככלי נקי וטהור להיקשרותנו בבורא עולם, ממש כפי שאנו צריכים להביט על גופנו עם כל עליותיו ומורדותיו, משום שמינו טהור. האדם לצד כשלונותיו וחטאיו חלילה צריך לזכור כי אם רצונו טהור, מוכשר הוא לקבל קשר עם וקבוע כהנחת התפילין עם הקב"ה.